

הרב פתחיה דיאמנט

מעשר שני בירושלים בזמן הזה¹

שאלה

אדם שנמצא בתוך גבולות ירושלים המקודשת, לקח פירות טבל והפריש מהם תרומות ומעשרות, כולל הפרשת מעשר שני וחילולו על מטבע. האם חילול המעשר השני על המטבע יחול למרות שעשה זאת בתוך ירושלים, וכיצד עליו להתנהג בנוגע למעשר שני הכלול בתוך פירות החולין שנותרו בידו?

א. מעשר שני טהור בירושלים בזמן הבית

בתורה נאמר בנוגע להפרשת מעשר שני ופדיונו (דברים יד, כד-כה):
וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשום שמו שם כי יברכך ה' אלהיך. ונתתה בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו.

פשט משמעות הפסוק הוא, שפדיון מעשר שני אפשרי כאשר 'ירחק ממך המקום' - מי שנמצא רחוק מירושלים יכול לפדות, משמע שפירות שנמצאים בתוך ירושלים אין לפדות את המעשר השני שלהם, אלא יש לאוכלו כמות שהוא. וכן מפורש בדברי המשנה במסכת מעשר שני (פ"ג משנה ה-ו):

מעות נכנסות לירושלם ויוצאות ופירות נכנסין ואינן יוצאין, רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הפירות נכנסין ויוצאין. פירות שנגמרה מלאכתן ועברו בתוך ירושלים יחזור מעשר שני שלהן ויאכל בירושלים.

מדברי המשנה עולה, שפירות שנגמרה מלאכתם וכבר נכנסו לירושלים - אין להוציאם מחוץ לירושלים לצורך פדייתם, ואף בדיעבד אם יצאו מירושלים אין לפדותם שם, אלא יש להחזיר לירושלים את המעשר השני שבהם, ושם לאוכלו. ואמנם מדברי רשב"ג לכאורה משמע שהוא מתיר לכתחילה להוציא את הפירות מחוץ לירושלים על מנת לפדותם שם, אבל כבר התבאר בירושלמי שרשב"ג התיר להוציא את הפירות רק לצורך טיפול בהם והחזרתם לירושלים, ולא לצורך פדייתם ואכילתם מחוץ לירושלים. כך נאמר בירושלמי (מעשר שני פ"ג, ה"ג) על דברי רשב"ג: 'כדי לעשות עיסה ולחזור, כדי לעשות עיסה ולחזור', ומוסכם על מפרשי הירושלמי שכוונת הדברים היא שהוצאת הפירות מותרת רק לצורך החזרתם לירושלים ואכילתם בה. וכן כתב הר"ש סירילאו:
כלומר אין יוצאים ליפדות, דמודה רשב"ג דמחיצה קולטת... אלא דפעמים מוצאין סביבי ירושלים ריחיים בזול ומוציאין תבואתן לטוחנן ומחזירין לירושלים.

1. בנושא זה, עיין גם במאמרו של הרב אהוד אחיטוב, 'פדיון מעשר שני בירושלים בזה"ז', אמונת עתיד 53 (תשס"ג), עמ' 38.

מכל מקום, הרמב"ם (מעשר שני פ"ב ה"י) פסק להלכה כדברי חכמים, שבכל מקרה אין לפדות מעשר שני של פירות שנכנסו לירושלים ויצאו:

פירות שנגמרה מלאכתן ועברו בתוך ירושלים ויצאו... יחזור מעשר שני שלהן ויאכל בירושלים ואינו נפדה בחוץ, אפילו עשה כל הפירות האלו מעשר שני אחר שיצאו על פירות אחרות שלא נכנסו יחזרו ויאכלו בירושלים, חומר הוא במחיצות ירושלים הואיל וקלטו קלטו.

עוד יש להוסיף בעניין זה, שהמשנה (מעשר שני פ"ג מ"ז) ביארה ש'ירחק ממך המקום' היינו מחוץ לחומת ירושלים, ואם כן הדיון אודות פדיון מעשר שני, נוגע לכל מעשר הנמצא בגבולות ירושלים כפי שנקבעו לעניין אכילת קדשים קלים, מעשר שני וכדו', כפי שיתבאר לקמן:

בתי הבדים שפתחיהן לפנים וחללן לחוץ או שפתחיהן לחוץ וחללן לפנים, ב"ש אומרים הכל כלפנים ובית הלל אומרים מכנגד החומה ולפנים כלפנים מכנגד החומה ולחוץ כלחוץ.

ב. מעשר שני טהור בירושלים בזמן הזה

האמור לעיל נוגע למעשר שני בירושלים בזמן הבית. אבל בנוגע למעשר שני בירושלים בזמן הזה, נאמר בתוספתא (מעשר שני פ"ג ה"ג, ע"פ נוסחת הגר"א):

אין פודין מעשר שני בירושלם בזמן הזה, ואין אוכלין מעשר שני בירושלם בזמן הזה, ואין מחללין מעשר שני בירושלם בזמן הזה, ואין מוכרין מעשר שני בירושלם בזמן הזה, ואין מוציאין מעשר שני בירושלם בזמן הזה, ואם הוציא הרי אלו ירקבו. התוספתא העלתה אם כן, את הבעיה הקיימת במעשר שני בירושלים בזמן הזה - אי אפשר לחללו או לפדותו בירושלים כפי שראינו לעיל בפסוקים, וכיוון שמעשר שני בזמן הזה נאסר גם באכילה - לכן מי שהפריש תרומות ומעשרות מפירותיו בתוך ירושלים אין פתרון לפירות אלו, אלא יניחם שירקבו.

הרמב"ם (מעשר שני פ"ב ה"ד) הביא את דברי התוספתא:

כשם שאין אוכלין מעשר שני בזמן הזה בירושלים כך אין פודין אותו שם, ואין מחללין אותו ואין מוכרין אותו, ואם נכנס בירושלים אף בזמן הזה אין מוציאין אותו משם ומניחים אותו שם עד שירקב. וכן אם עבר והוציא משם מניחין אותו עד שירקב, לפיכך אין מפרישים מעשר שני בירושלים בזה"ז אלא מוציאין את הפירות בטבולן חוץ לעיר ומפרישין אותו שם ופודהו, ואם הפרישו שם בזמן הזה ירקב.

בסיום ההלכה הוסיף הרמב"ם דין אחד שלא ראינו במפורש בתוספתא, והוא הפתרון לכתחילה לזמן הזה - אמנם לאחר שהפריש מעשר שני בירושלים אין פתרון לפירות אלו אלא עליהם להירקב, אבל לכתחילה יכול הוא להוציא את הפירות מירושלים בטבול, להפריש את התרומות והמעשרות מחוץ לירושלים, ושם ניתן לחלל את המעשר השני, ולאחר מכן יוכל להחזיר את פירות החולין שנותרו בידו, כולל הפירות שהיו מעשר שני וחיללם על מטבע - ולאוכלם בירושלים. הר"י קורקוס העיר שתוספת זו של הרמב"ם נרמזה גם בתוספתא, וזו כוונתה במילים 'אין מוציאין מעשר שני בירושלים' - מדין 'עצה

טובה' מייעצת התוספתא שלא להפריש מהפירות את המעשר השני בתוך ירושלים, כדי שלא ייאלץ להניחו להירקב, אלא יפריש כאשר הפירות מחוץ לירושלים. אמנם, רוב מפרשי התוספתא ('מנחת ביכורים', 'מנחת יצחק', 'חסדי דוד', ריב"ג מוילנא, 'חזון יחזקאל') לא ביארו כך בדברי התוספתא, אלא לדבריהם יש לגרוס בתוספתא 'מירושלים' ב-מ', והכוונה היא שאין להוציא מעשר שני מירושלים לאחר שהופרש, גם בזמן הזה. ואף שלא ביארו כך בתוספתא אינם חולקים בהכרח על הדין של הרמב"ם, אלא לדבריהם יש ללמוד ממקום אחר את דברי הרמב"ם. אמנם אפשר שדברי הירושלמי (מעשר שני פ"ג ה"ג) שימשו מקור לרמב"ם בעניין האפשרות להוציא את הפירות בטבלם מירושלים: אמר רבי זעירא: רבי חנינא ורבי יונתן ורבי יהושע בן לוי עלו לירושלים, נתמנו להן פירות וביקשו לפדותן בגבולין, אמר לון חד סבא: אבוכון לא הוון עבדין כן אלא מפקרן חוץ לחומה ופודין אותן שם.

מפרשי הירושלמי נחלקו בביאור הסוגיה והפתרון שנתן 'חד סבא', ולדברי הר"ש סירילאון, הגר"א, וכנראה גם הכסף משנה, שהביא את דברי הירושלמי כמקור לדברי הרמב"ם, אותו 'חד סבא' אמר לחכמים שאינם יכולים להפריש את הפירות בעודם בירושלים ולפדות שם את המעשר השני, אבל יכולים להוציא את הפירות מירושלים בטבלם (ולכן יש לגרוס בירושלמי במקום 'מפקרן חוץ לחומה' - 'מפקן', או 'מפרישין'), להפריש מהם תרומות ומעשרות בעודם מחוץ לירושלים ושם גם לפדות את המעשר השני. ה'טור'² הביא את דברי הרמב"ם שניתן להוציא את הפירות בטבלם, וכן פסק ב'שלחן ערוך'.³

ג. מעשר שני טהור בירושלים בזה"ז – דעת הראב"ד

לפני שנבאר כיצד אפשר להפריש למעשה מעשר שני בירושלים כיום ובלא להרקיב את הפירות, יש להעיר שלדעת חלק מן הפוסקים הבעיה כלל איננה קיימת, כפי שיתבאר להלן. בכמה מקומות בש"ס⁴ דנו התנאים והאמוראים בדין 'קדושה ראשונה' האם קידשה לעתיד לבוא או לא, כלומר האם קדושת ארץ ישראל שנתקדשה בזמן יהושע בכניסת ישראל לארץ לראשונה - תופסת הקדושה גם לעתיד לבוא, גם לאחר חורבן הבית, או שמא פקעה קדושתה. התנאים נחלקו בשאלה זו. כמו כן, בגמרא ביבמות⁵ מובאת דעת ר' יוסי, הסובר שלמרות שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, קדושה שנייה - דהיינו הקדושה שנתקדשה הארץ ע"י עזרא בעלייתו ארצה לבניין הבית השני - קידשה לעתיד לבוא. סוגיה זו רחבה היא ונוגעת לנושאים שונים, כמו כן יש לחלק בדיון זה בין קדושת הארץ כולה לבין קדושת ירושלים לעניין מעשר שני, קרבן פסח וכדומה. למעשה, כך כתב הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ו ה"ד) בדין קדושת ירושלים:

זה שעשה עזרא שתי תודות זכרון הוא שעשה לא במעשיו נתקדש המקום שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים, ובמה נתקדשה בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא.

2. טור, יו"ד סי' שלא.

3. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' קלה.

4. כגון חגיגה ג ע"ב, שבועות טז ע"א.

5. יבמות פב ע"ב.

כלומר, הרמב"ם פוסק שקדושת ירושלים נתקדשה כיוון שנתקדשה ע"י שלמה בעת בניין הבית, לא פקעה מעולם, ואם כן לדבריו קדושת ירושלים קיימת גם כיום. וכן כתב גם בספר ה'תרומה'⁶ הראב"ד חלק על הרמב"ם בנקודה זו, וכתב:

למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא לא חלק בין מקדש לירושלים לשאר א"י. ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לרבי יוסי דאמר קדושה שנייה קדשה לעתיד לבא לא אמר אלא לשאר א"י אבל לירושלים ולמקדש לא אמר, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד י"י לעולם. כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת. אם כן לדעת הראב"ד קדושת ירושלים אינה קיימת כיום, העיר מחכה להתקדש בקדושה עולמית לעתיד לבוא בבוא משיח צדקנו במהרה בימינו, אבל כיום אין בה קדושה עד כדי כך שהנכנס לכל חלקי הר הבית בטומאה, אפילו למקום ההיכל וקודש הקודשים, אינו מתחייב כרת. לכאורה מדברי הראב"ד עולה, שהוא הדין במעשר שני - ירושלים אינה שונה כיום מכל מקום אחר בארץ, ולכן גם בירושלים מותר לכתחילה לפדות מעשר שני. וכך הסיק ה'מנחת חינוך'⁷ בדעת הראב"ד. אמנם, הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי⁸ דחה הבנה זאת, וכתב שאף לדעת הראב"ד אין כיום לפדות מעשר שני בירושלים:

ואעפ"י שהאיסור להוציא המע"ש מירושלם כדי לפדותו אינו אלא מדרבנן... מ"מ נוהג גם איסור זה אף בזמן הזה. והנראה שגם זה לכו"ע אף למ"ד לא קדשו לעתיד לבוא, והלא גם בזה לא השיג הראב"ד על הרמב"ם והוא מודה להרמב"ם שמע"ש שנכנס לירושלם בזה"ז אין לו תקנה... רק לאו ד'לא תוכל לאכול בשעריך' תלוי באכילת המעשר שני, אבל איסור הפדיה בירושלים שהוא מקרא 'כי ירחק ממך המקום' איננו קשור באפשרות אכילה, ירושלים מצד עצמה עודנה גם היום 'מקום קרוב'.

למעשה, קיימא לן כדעת הרמב"ם, וכן פסקו ה'טור'⁹ וה'שלחן ערוך'¹⁰, וכן הכריעו למעשה אחרונים רבים,¹¹ שאין פודים מעשר שני בירושלים בזמן הזה - 'פאת השולחן',¹² 'המעשר והתרומה',¹³ 'כרם ציון',¹⁴ 'חזון איש',¹⁵ 'חזון עובדיה',¹⁶ 'דרך אמונה'.¹⁷

6. ספר התרומה, הל' ארץ ישראל, מהד' פרידמן, עמ' 176.

7. מנחת חינוך, מצווה תמב אות א.

8. עיר הקדש והמקדש, ח"ג פ"ד אות ג.

9. טור, יו"ד סי' שלא.

10. שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' קלה.

11. יש שדייקו בדברי כמה פוסקים שמותר בזמן הזה לפדות מעשר שני בירושלים, ואפילו טהור: הכפתור ופרח כתב שכך כתב בספר התרומה, אך בכל מהדורות ספרי התרומה המוכרות לנו כיום לא נמצא כן בדבריו; הרב טיקוצ'נסקי סבר שבדברי חכמת אדם נראה שמותר לפדות כיום מעשר שני בירושלים, אך נראה שאין זו הבנה מוכרחת בחכמת אדם. להרחבה ראה עיר הקדש והמקדש, ח"ג פ"ג.

12. פאת השולחן, פ"ג ס"ק יג.

13. המעשר והתרומה, פ"א סעי' מא.

14. כרם ציון, ח"ג הלכות פסוקות פמ"א סעי' ד.

15. חזו"א, שביעית סי' ה ס"ק י ד"ה ובמ"ש בירושלים.

16. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות דיני מעשר שני סעי' א.

17. דרך אמונה, מעשר שני פ"ב ה"ד ס"ק כד.

וכיון שכך, עלינו לחזור אל השאלה שדנו בה בתחילה - לאחר שראינו שאסור לפדות מעשר שני בירושלים בזמן הבית וגם כיום, מה יעשה אדם שבידו פירות מעשר שני בירושלים?

ד. מעשר שני טמא בירושלים בזמן הזה

אף שלרוב הפוסקים דין מעשר שני הנמצא בירושלים בזמן הזה, להירקב, הסכימו הפוסקים שישנו פתרון למעשר שני טמא, כפי שנראה לקמן. כך נאמר במסכת בבא מציעא (נג ע"א):

אמר רבי אלעזר: מנין למעשר שני שנטמא, שפודין אותו אפילו בירושלים - שנאמר כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה.
וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"ג ה"ג):
המעשר שנטמא אפילו בירושלים פודין ויאכל, ואוכלין את דמיו בטהרה בתורת פירות מעשר כמו שיתבאר, אפילו נטמאו הפירות כולן כשהן טבל מפריש מע"ש בטומאה ופודהו.

לכאורה, אם בזמן הבית ניתן היה לפדות מעשר שני שנטמא אפילו בירושלים, הוא הדין גם בזמן הזה כיון שקדושת המקום ואיסור אכילת המעשר בטומאה קיימים גם כיום. אמנם, ה'כפתור ופרח' (פמ"א) כתב דווקא להיפך:

התם משתעי בזמן שהיו פודין מעשר שני שנטמא ואוכלין את דמיו בטהרה בתורת פירות מעשר שני, וכמו שכתב הר"ם... אם כן כשנוכל לאכל פדיונו בקדושת מעשר שני דהיינו כשנטמא לפני הבית יפדה, לא נוכל לאכל פדיונו בקדושת מעשר שני דהיינו כשנטמא אחר הבית אין פדיונו כלום. לזה מעשר שני שנמצא היום בירושלם לא נוכל לפדותו, דמה נפשך [אם] טהור הוא למה נפדהו ולאכלו לא נוכל שאין בית, ואם הוא טמא כשנפדהו היכול נוכל לאכל פדיונו בקדושת מעשר שני. הילכך אין למעשר שני בירושלם היום אלא הרקבון הן שיהיה טהור הן שיהיה טמא.

לדבריו, פדיון מעשר שני טמא מאפשר להשתמש בכסף הפדיון לקניית אוכל ואכילתו בירושלים בטהרה בקדושת מעשר שני, מה שלא ניתן לעשות במעשר שנטמא. אבל כאשר לא ניתן להשתמש בכסף הפדיון לאכילת מזון בטהרה בירושלים, כמו בזמן הזה שאין בית מקדש בעוונותינו וכן כולנו טמאי מתים - אין היתר לפדות בירושלים מעשר שני אפילו אם הוא טמא. 'פאת השולחן' (פ"ג ס"ק כח) קיבל את דבריו של ה'כפתור ופרח', וכך כתב:

ודבר גדול יפה דיבר בטעמו ונימוקו עמו. ולכן נ"ל דרמב"ם לשיטתו השמיט בדין זה דבזה"ז לחילוק דבנטמא.

'פאת השולחן' כותב שנראה שגם לפי הרמב"ם אין לפדות כיום מעשר שני בירושלים אפילו אם נטמא, ואכן הרמב"ם לא התייחס במפורש לדין מעשר שני טמא בזמן הזה, אלא דיבר בסתמא על מעשר שני טמא ואפשר שדיבר דווקא על זמן הבית. מכל מקום, ה'שולחן ערוך' (יו"ד סי' שלא סעי' קלה) עסק רק במציאות בזמן הזה, ואם כן ודאי להלכה קיימא לן כדבריו שניתן לפדות כיום מעשר שני טמא גם בירושלים וזו לשונו:

'אבל אם נטמא, פוּדִין אותו בירושלים'. וכן הכריע ב'דרך אמונה' (מעשר שני פ"ב ה"ד ס"ק כד) למעשה, על פי דברי ה'חזון איש':
 וי"א דבזה"ז א"א לפדות בירושלים אפי' נטמא כיון שאין הפדיון ראוי לאכילה אלא ירקבו, אבל קי"ל כדעה ראשונה.

ה. הכשר מעשר שני לכתחילה לקבלת טומאה

בדין הקודם מדובר על מציאות שבדיעבד - דהיינו אחרי שכבר נטמאו הפירות מותר לפדות את המעשר שבהם, אבל לא הוזכר היתר לטמא את הפירות לכתחילה. אמנם, ה'טור' (יו"ד סי' שלא) כתב שלכתחילה מותר להכשיר את הפירות לקבלת טומאה, במזיד, כדי שהמעשר ייטמא ויהיה אפשר לפדותו בירושלים, וזו לשונו:

ואם הוא בירושלים שהוא טהור א"א לפדותו, ואיכא למיחש שמא יבא בו לידי תקלה הילכך מותר להכשירו כדי שיטמא. ואף על פי שאף לאחר שנטמא אסור לאוכלו ולא לבערו בטומאה, מ"מ כיון שנטמא יכול לפדותו אפילו בירושלים ויחללנו על שוה פרוטה.

הב"ח (שם) ביאר, שהמקור לדברי הטור נמצא בדברי ספר 'התרומה' ביחס לתרומה בזמן הזה:¹⁸

וטוב יותר להכשירה קודם שיפריש התרומה ואחר כך יסיקנה הכהן... ואף על גב דאסור לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל מן התורה לאחר שבא להן חיוב חלה דהיינו לאחר מירוח דחולין הטבולין לחלה כחלה דמו והוא הדין הטבולין לתרומה כתרומה דמו, מ"מ בזמן הזה מדרבנן כיון שאין לה אוכלין אם היא טהורה מותר להכשירה ותהא טמאה בהפרשתה שלא יכשלו בה.

לדברי הב"ח, ה'טור' הסיק מדברי 'התרומה' שהוא הדין אף במעשר שני - שמותר להכשירו לקבלת טומאה לכתחילה כדי שניתן יהיה לפדותו בירושלים.¹⁹ הרמ"א (יו"ד סי' שלא סעי' קלה) פסק כדברי ה'טור': 'ויש להכשירו כדי שיקבל טומאה ויהא לו היתר בפדיון'. לכאורה, פשט דברי הטור והרמ"א הוא, שאף לאחר שהפריש אדם תרומות ומעשרות והוא נמצא בירושלים, מותר לו בזמן הזה לקחת את המעשר השני הטהור ולטמאו בידיים, כדי שניתן יהיה לפדותו. ואכן כך פסק רבי אליהו דוד רבינוביץ' תאומים (אחרית השנים, פ"א סעי' ח):

אם א"א לפדותו רק כשנטמא וא"א באופן אחר רק לפדותו, ודאי יש לומר דמותר לטמאותו כדי לפדותו.

18. ספר התרומה, הל' ארץ ישראל, מהד' פרידמן, עמ' 174.

19. הערת עורך: י"פ. יש לציין שאין כלל הכרח להשוות בין דין ספר התרומה למה שכתב הטור, כי התרומה התיר להכשיר ולטמא את הפירות לפני ההפרשה משלוש סיבות: (1) סוף התרומה לילך לאיבוד; (2) מותר לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל; (3) שמא תיגרם תקלה. וכאשר כבר קרא שם תרומה התיר רק לקבורה, דהיינו להפסידה בגרמא, עיין ספר התרומה, שם עמ' 173, הערה סד. ולדעתו נראה שעדיין יש דין 'משמרת תרומות' ולכן אסור להפסיד בידיים. ולפי"ז איך נתיר לטמא מעשר שני בידיים? ואמנם עי' שם הערות נז, סה, וייתכן שהב"ח למד בס' התרומה, שאין כלל דין 'משמרת' ומותר לטמא את התרומה בידיים, שכן קבורה ממחרת את ההפסד. לחילופין ייתכן שהב"ח הבין כאותם אחרונים שלמדו שהטור התיר לטמא את הפירות לפני קריאת שם מע"ש.

וכן פסק גם ה'חזון איש' (שביעית סי' ה ס"ק י ד"ה ובמ"ש בירושלים):

כתב הטור דבזמן הזה דאסור לאוכלו ואסור לפדותו מותר לטמאתו, ומה שכתב בדרישה לפרש דאירי קודם מירוח תמוה דא"כ אית ליה תקנתא להוציא חוץ לירושלים, אלא ודאי במעשר שני ממש אירי... חשיב כהפסד מרובה, ובמקום שהולך להפסד מותר לטמא ביד משום הצלה.

כך משמע גם בדברי הש"ך²⁰ וה'לבוש'²¹ וכן ב'דרך אמונה'²² פסק כדברי ה'חזון איש'. בתוך דבריו הזכיר כאן החזון איש את ה'דרישה', הסובר שאין היתר לטמא את המעשר השני עצמו בידיים, אלא רק לטמא את הפירות כולם קודם שנתמרחו והתחייבו במעשרות. ה'דרישה' התקשה בדברי ה'טור' שמצד אחד פסק שמותר לטמא את המעשר השני, ומצד שני הביא בהמשך את דברי הרמב"ם שמהם משמע לכאורה שאין לטמא את הפירות, שהרי כתב הרמב"ם שכדי להפריש מעשר שני מפירות הנמצאים בירושלים יש להוציאם מחוץ לירושלים, ושם יפרישו מהם תרומות ומעשרות ויחללו את המעשר השני, אבל אם לא הוציא את הפירות והפריש את התרומות והמעשרות בתוך ירושלים - המעשר השני יירקב, ולא כתב שניתן לטמא את המעשר ולחללו. כדי לתרץ את הסתירה בדברי ה'טור', כתב ה'דרישה' שאמנם ניתן לומר שהרמב"ם וה'טור' חלוקים בשאלה אם מותר לטמא את המעשר, אבל ניתן גם לומר שאינם חלוקים בזה, כי ה'טור' התיר לטמא את הפירות רק קודם גמר מלאכתם למעשרות, קודם מירוח, ולזה יודה גם הרמב"ם, ואילו לאחר מירוח הכריז לכו"ע אסור לטמא את הפירות במזיד. האחרונים נחלקו בדין זה, חלקם פסקו שמותר לטמא את המעשר עצמו בידיים, כפי שראינו לעיל בדברי האדר"ת, ה'חזון איש' ועוד, ורבים מהאחרונים סבורים שאין לטמא את פירות המעשר השני עצמו לאחר הפרשתם, אלא להכשיר את הפירות כולם לקבלת טומאה לפני גמר מלאכתם, לפני שהתחייבו בהפרשת תרומות ומעשרות, או אחר מירוח הכריז אבל לפני ההפרשה. דהיינו, אחר ההפרשה כאשר יש בידינו פירות מעשר שני אין שום היתר להכשירם או לטמאם. וכך סיכם זאת הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי (ספר ארץ ישראל, עמ' קכה):

הפירות שחייבים בתרומות ומעשרות הנמצאים בירושלים העתיקה, הדרך הראשונה המוציאה מכל פקפוק היא להוציא את הפירות מחוץ לירושלם המקודשת בעודם בטבלם היינו בטרם שנתמרחו, וממרח אותם שם ומפריש את מעשר השני ופודה מחוץ לעיר המקודשה. הדרך השניה - להכשיר את הפירות במים שיקבלו טומאה קודם שנמרחו, אפילו בירושלם המקודשה, ויפריש את מעשר השני בטומאה. ובדיעבד אם הכניס את הפירות לירושלם אחר מירוח או שנתמרחו בירושלם בטרם הוכשרו, מותר להכשירם בזמן הזה גם אחר המירוח קודם שהפריש, והוא הדין נמי שיכול להוציאם מחוץ לעיר ולהפרישם שם, וכן עשו למעשה על פי הוראת המורה ה"ז הגאון ר' שמואל סלנט זצ"ל.

20. ש"ך, יו"ד סי' שלא ס"ק קנא.

21. לבוש, יו"ד סי' שלא סעי' קלה.

22. דרך אמונה, מעשר שני פ"ב ה"ד ס"ק כד.

כדבריו פסקו הט"ז,²³ הראי"ה קוק,²⁴ 'כרם ציון',²⁵ 'המעשר והתרומה',²⁶ 'חזון עובדיה',²⁷ 'פאת השולחן',²⁸ ועוד. אם כן, לשיטה הראשונה שבה נקטו האדר"ת וה'חזון איש', הגענו לקו הסיום ולפתרון הבעיה - גם אם לא הוצאו הפירות מירושלים כדי להפריש את התרומות והמעשרות, והפרישו אותם בתוך העיר המקודשת, ואפילו אם לא נטמאו הפירות בעודם בטבלם - לאחר ההפרשה יטמאו את המעשר השני ויחללו אותו על מטבע. אבל לדעת רוב האחרונים הסוברים שאין לטמא מעשר שני אחר הפרשתו, עדיין עלינו לברר מה ניתן לעשות עם פירות מעשר שני טהורים בירושלים בזמן הזה. ולכאורה אין מוצא אחר, מלבד מה שכתב הרמב"ם שיש להניח את הפירות להירקב.

1. תערובת מעשר שני בירושלים

אחר שהסקנו שמעשר שני שהופרש בירושלים צריך להירקב, יש לדון בשאלה נוספת המתעוררת ממסקנה זו, והיא שאלת תערובתו של מעשר. כיום מקובל להפריש תרומות ומעשרות על פי נוסח ההפרשה המופיע בסידורים ובמקומות אחרים, בנוסח זה איננו מפרישים בפועל את המעשר השני ומפרידים אותו משאר הפירות, אלא רק אומרים שהוא מונח במקום מסוים בתוך כל הפירות, ומיד לאחר מכן מחללים אותו על מטבע:²⁹ ...עוד תשע מאיות בצד התחתון של מה שברצוני לתקן - הרי הן מעשר שני, ואם צריך להפריש מעשר עני - הרי הן מעשר עני. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לפדות מעשר שני. מה שקבעתי למעשר שני בתוספת רבע מערכו - הרי הוא מחלל, כל דרגת חיוב על פרוטה ורבע בנפרד, במטבע המיעדת לכך, בשבילי.

באופן הפרשה כזה, אם הפריש אדם את המעשרות בתוך ירושלים המקודשת, ולאחר מכן התברר לו שאסור לחלל מעשר שני בירושלים ואף בדיעבד החילול אינו חל - הרי שכעת יש בידו פירות חולין שמעורב בתוכם 9% של מעשר שני האסור באכילה כיום. אם מדובר בפירות שלמים המונחים במקום מסודר כמו ארגז וכדומה, והפירות שבארגז לא התערבבו אחר ההפרשה - ניתן להוציא מתוכם את הפירות שקרא עליהם שם למעשר שני ולהפרידם משאר הפירות. כגון שאם אמר 'תשע מאיות בצד התחתון של הפירות' כמו בנוסח שהובא כאן - יפריד את הפירות שבתחתית הארגז, יוסיף עליהם פירות שהוא מסתפק אם הם נחשבים גם כן בגדר זה של תחתית הארגז, כל הפירות הללו יירקבו, ושאר הפירות מותרים באכילה, וכך התגברנו על תערובת מעשר שני וחולין שהיו מעורבים יחד בארגז זה. אבל אם הפירות התערבבו אחר ההפרשה, וכן אם הפריש תרומות ומעשרות מנוזלים, כגון יין או שמן - אי אפשר להפריד את המעשר השני משאר

23. ט"ז, יו"ד סי' שלא ס"ק לא.

24. משפט כהן, סי' לח אות ג. וכתב שלכתחילה ניתן להכשיר את הפירות לפני מירוח הכרי, לאחר מירוח הכרי עדיף להכשירם ע"י גוי או קטן ולא ע"י ישראל גדול, או שיעשה זאת בגרמא.

25. כרם ציון, ח"ג הל' פסוקות פמ"א סעי' ד.

26. המעשר והתרומה, פ"א סעי' מא.

27. חזון עובדיה, תרומות ומעשרות דיני מעשר שני סעי' א.

28. פאת השולחן, פ"ג ס"ק יג.

29. נוסח ההפרשה של מכון התורה והארץ, מופיע באתר המכון.

הפירות, וכעת אנו נדרשים לדיני תערובות כדי לקבוע כיצד יש להתייחס לתערובת זו של מעשר שני וחולין. תערובת של פירות שלמים היא תערובת של 'מין במינו', דהיינו שמעורב בה סוג אחד של פירות ולא מינים שונים, וכן היא תערובת של 'יבש ביבש' דהיינו שלא נוצר כאן בישול ומעבר טעם מפרי אחד לחברו. על כך נאמר ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' קט סעי' א):

חתיכה שאינה ראויה להתכבד שנתערבה באחרות מין במינו יבש ביבש, (דהיינו שאין נבלל, והאיסור עומד בעצמו אלא שנתערב ואינו מכירו) חד בתרי, בטיל, ומותר לאכלן אדם אחד, כל אחת בפני עצמה. אבל לא יאכל שלשתם יחד. בתערובת כזו האיסור בטל ברוב של היתר כנגדו, אלא שעדיין אסור לאדם אחד לאכול את כל התערובת באופן כזה שהוא ודאי אוכל את האיסור. כגון במקרה שאנו עוסקים בו, יוכל לאכול את כל הפירות מלבד 9%. אבל אם מספר אנשים יאכלו את הפירות כך שאף אחד מהם לא יאכל יותר מ-81% - אין הגבלה על אכילת כל הפירות. אמנם יש לדון אם המעשר אינו 'דבר שיש לו מתירין'. ב'שלחן ערוך' בהלכות תערובות מבואר,³⁰ ש'דבר שיש לו מתירין' אינו בטל כלל, דהיינו אם יש תערובת של איסור והיתר, שהאיסור עצמו ייחפך להיתר לאחר זמן - אין להתיר את התערובת גם אם אחוזי האיסור שבה נמוכים ביותר. לכאורה זהו מצבו של מעשר שני בירושלים, כיוון שאפשר לאכלו או לפדותו - אין להתיר תערובת שבה מעורבים פירות חולין עם פירות מעשר שני. וכן כתב הרמב"ם (הל' מעשר שני פ"ו ה"ד):

פירות מעשר שנתערבו בפירות חולין יאכל הכל בטהרה במקום או יפדה את המעשר, לפיכך אם נתערבו בירושלים אסורין בכל שהן כמנין, הואיל והוא בירושלים הרי הוא כדבר שיש לו מתירין, ויאכל הכל בטהרה. אמנם, על פי דברי הגמרא בבא מציעא,³¹ כתב הרמב"ם בהמשך דבריו (הל' מעשר שני פ"ו ה"ז):

מעשר שני בטל ברוב, באיזה מעשר אמרו במעשר שנכנס לירושלים ויצא ונפלו מחיצות, שהרי אין שם מחיצות להחזירו לשם ואי אפשר לפדותו מאחר שנכנס ואף על פי שאין בו שוה פרוטה ונמצא דבר שאין לו מתירין ובטל ברוב כמו שביארנו בהלכות איסורי מאכלות.

דהיינו שבמקרה בו 'אין מתירין', אין דרך להתיר את אכילת פירות המעשר השני, כגון שנפלה חומת ירושלים ולכן אי אפשר לאכלו בירושלים וכדומה - יהא דינה של תערובת מעשר שני וחולין כדיני תערובת רגילה, ומתבטל המעשר ברוב החולין שבתוכם הוא מעורב. כעת יש לדון בענייננו - אמנם במצבים בהם אין מתירין בטל המעשר ברוב, אבל על מעשר שני בירושלים לא נאמר שהוא בטל ברוב, אלא רק על מעשר שנכנס לירושלים ויצא ואח"כ נפלו חומות העיר; ואמנם בזמן הזה אין מתירין למעשר שני טהור בירושלים, אבל הגמרא והרמב"ם לא אמרו שגם בירושלים הוא יתבטל ברוב, אלא רק במקרים אחרים של מעשר שאינו בירושלים אמרו כן. למעשה, לא מצינו מי שהתייחס לשאלה זו בפוסקים הראשונים והאחרונים ומקום מצאנו להתגדר בו, ולכאורה נראה שיש

30. שו"ע, יו"ד סי' קט סעי' א.

31. בבא מציעא נג"ב.

להקל בזה כיוון שמדובר בספק דרבנן שאזלינן בו לקולא³² ויש להחשיב גם את המציאות בזמן הזה כדבר שאין לו מתירין והמעשר יתבטל ברוב, אך קשה להכריע בזה, ולפי שאנו מדמים נעשה מעשה? עוד יש להעיר בזה, שבמקרה של תערובת נוזל, כגון יין של חולין שנתערב ביין מעשר שני, המעשר והחולין בעצם מתערבבים כל הזמן זה בזה, ואין זו תערובת 'יבש ביבש' אלא 'מין במינו' בנותן טעם, שבה האיסור בטל בשישים בלבד ולא ברוב.³³ לכן אם מדובר על נוזל נאסרה כל התערובת, ולכאורה כולה צריכה להירקב, כדין פירות מעשר שני בירושלים.

ז. שאלה על הפרשת מעשר שני

בגמרא בנדרים (נט ע"א) מבואר, שאדם שהפריש תרומות ומעשרות ואח"כ התחרט מסיבות שונות ורוצה לחזור בו, יש פתרון לדבר: 'והרי תרומה דאי בעי מיתשיל עלה'. כלומר, יכול הוא להישאל על הפרשתו כמו שנשאלים על נדר, ללכת לחכם או לעמוד בפני שלושה, לומר שהוא מתחרט על ההפרשה - הפרשתו תבוטל ופירותיו יחזרו להיות טבל. הראשונים נחלקו במקרים של יישום ההלכה הזו. המאירי (שבת קכז ע"ב ד"ה כבר) הביא את דעת הסוברים שרק על תרומה אפשר להישאל ולא על מעשרות:

ויש אומרים שאי אפשר לישאל אלא בתרומות הואיל ותרומה ניטלת באומד ומחשבה ונותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר, אבל מעשר שאינו ניטל במחשבה אא"כ הפרישן אינו יכול לישאל עליו.

אבל ה'תוספות'³⁴ נקטו במפורש שניתן להישאל גם על הפרשת מעשר שני, וכן פסק ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' שלא סעי' מח):

המפריש תרומות ומעשרות, וניחם עליהם, הרי זה נשאל לחכם ומתיר לו, כדרך שמתירין שאר נדרים, ותחזור חולין כמו שהיתה.

אם כן לכאורה אפשר למצוא פתרון לשאלתנו - כאשר הפריש אדם מעשר שני בירושלים ולא הכשירו לקבלת טומאה לפני ההפרשה, בין אם המעשר עומד כעת בפני עצמו ובין אם הוא מעורב בתוך פירות החולין - יכול הוא להישאל לחכם על ההפרשה, הפירות יחזרו לטבלם, הוא יטמאם בעודם בטבלם, כפי שראינו שהתירו רוב האחרונים, ואח"כ יחזור ויפריש מעשר שני, ובהפרשה זו הוא יוכל לפדות את המעשר השני כיוון שהוא טמא כעת. יש לציין, שפתרון זה של שאלה על ההפרשה - ניתן לבצע רק כאשר עוד לא אכלו כלל מתערובת הפירות, אבל אם כבר נאכל חלקה אי אפשר להישאל על ההפרשה.³⁵ וכן אם אדם אחד הפריש את התרומות והמעשרות מפירות אלו ואח"כ נתן את הפירות לאדם אחר והמעשר השני מעורב בפירות שנתן - המקבל אינו יכול להישאל

32. כיוון שמדאורייתא הוא בטל ברוב, ורק חכמים גזרו שדבר שיש לו מתירין לא בטל - רש"י, ביצה ג ע"ב ד"ה אפילו.

33. שו"ע, יו"ד סי' צח סעי' א - מין במינו בטל בשישים. שם מדובר על נתינת טעם, דהיינו שהמינים התבטלו יחד. במין במינו לח בלח ללא נתינת טעם - לכאורה גם הוא יתבטל רק בשישים ולא ברוב, עיין דרכי תשובה, יו"ד סי' קט ס"ק ח; פרי מגדים, פתיחות שער התערובות חלק שני פ"א.

34. תוס', פסחים מו ע"ב ד"ה הואיל.

35. רמ"א, יו"ד סי' שכג סעי' א.

על ההפרשה, כיוון שדווקא האדם שהפריש את התרומות והמעשרות יכול להישאל עליהם.³⁶ פתרון זה הזכירו מעט אחרונים בנוגע למעשר שני בירושלים בזמן הזה - 'דרך אמונה',³⁷ 'שבט הלוי'.³⁸ ותימה על האחרונים שסיימו בדיון זה שהפירות יירקבו, ולא הזכירו אפשרות זו להישאל על ההפרשה, למרות שיש על כך דין מפורש ב'שלחן ערוך'.

ה. גבולות העיר המקודשת

פוסקים וחוקרים רבים עסקו בשאלת מיפוי העיר המקודשת, אילו אזורים בירושלים נכללו בכלל העיר המקודשת, שאלה שאחת מהשלכותיה המעשיות היא קביעת המקומות בהם לא ניתן לפדות מעשר שני.³⁹ הדיונים בנושא זה מסתעפים למחלוקות שונות: האם יש להכליל בגבולות העיר המקודשת רק את העיר שנתקדשה ע"י שלמה בזמן בניית בית ראשון, ואולי גם ע"י חזקיה ומלכים נוספים בהמשך ימי בית ראשון, או שיש להחשיב גם אזורים שנכללו בשטחה של העיר בזמן בית שני כגון תוספות שהוסיפו החשמונאים; מהו הזיהוי המדויק של 'הר ציון' ואילו חלקים ממנו נתקדשו, ועוד. נראה שמוסכם על העוסקים בדבר, שהגבול הדרומי של ירושלים כולל את שטחה של עיר דוד כיום, ונחלקו בהכללת השטח המכונה כיום 'הר ציון' - האם כולו או חלקו נכללים בעיר המקודשת; במזרח הגבול הוא בפאתי עיר דוד לפני נקבת השילוח, ובאזור הר הבית - חומת הר הבית הייתה גם חומת העיר; במערב הסתפקו בכמה שאלות בזה; בצפון נמצאו כמה חומות, ובזה נחלקו היכן בדיוק יעבור הגבול. חומת ירושלים הנוכחית נבנתה ע"י הטורקים לפני כ-480 שנה, ובוודאי אינה מגדירה את קדושת העיר, אבל יש אומרים שבחלקה הצפוני היא נבנתה על היסודות של חומה קדומה, ולכן בחלקה היא כן חופפת לחומה המקודשת. למעשה העידו פוסקים רבים שהמנהג כיום הוא לסמוך על שיטתו של הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי, שהרחיב בחקירת הנושא בספרו 'עיר הקדש והמקדש'. לדבריו, עלינו להכליל רק את השטחים שהתקדשו בימי בית ראשון. מצ"ב מפה של ירושלים כיום, אשר הורכבה עליה מפת גבולות העיר המקודשת לשיטת הרב טיקוצ'נסקי (כל המסומן בקו העבה נמצא בתוך גבולות העיר המקודשת. המפה נועדה לתת ראייה כללית על גבולות העיר המקודשת, ואינה מדויקת).⁴⁰

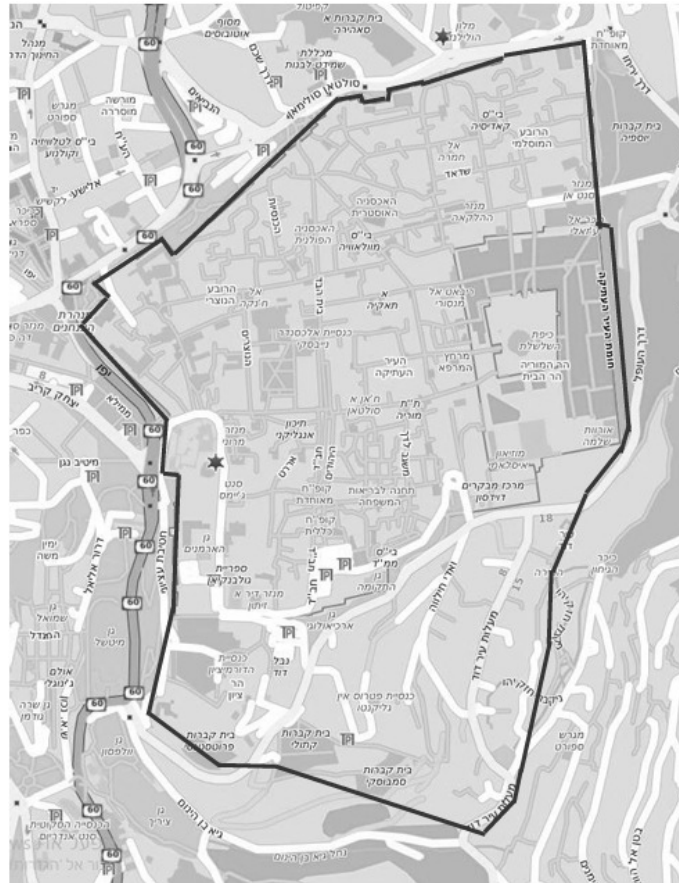
36. בפתחי תשובה, יו"ד סי' שלא ס"ק ו דן במשלח - האם הוא יכול להישאל על הפרשה שהפריש השליח עבורו. ופשוט הוא שהדין הוא רק במשלח שהפירות היו שלו בעת ההפרשה, אבל אדם אחר אינו יכול להישאל על הפרשה שלא הוא ולא שליחו הפרישו.

37. דרך אמונה, מעשר שני פ"ו הי"ד ס"ק צט.

38. שבט הלוי, ח"י סי' עו אות ב.

39. להרחבה בעניין זה, ראה: עיר הקדש והמקדש, ח"ב פרקים ב-יב; הר הקדש, עמ' יח-לד; הלכות הארץ, הערת הרב יעקב אריאל בתחילת הלכות תרומות ומעשרות; תחומין, יט, עמ' 469-487; אמונת עתיד 53 (תשס"ג), עמ' 45-48; אנציקלופדיה תלמודית, כרך כה ערך 'ירושלים'.

40. לעיון במפות מדויקות יותר, ראה בסוף כרך ב של עיר הקדש והמקדש, וכן בנספח לאנציקלופדיה תלמודית, כרך כה ערך 'ירושלים'.

סיכום

- (1) קדושת ירושלים קיימת גם כיום לעניין אכילת מעשר שני, בגבולות העיר שקידש שלמה המלך ובתוספות שנוספו עליה בהמשך ימי בית ראשון.
- (2) אדם שבידו פירות טבל בירושלים - לכתחילה עדיף שיוציאם מחוץ לעיר המקודשת לפני המירוח, ושם ימרח, יפריש תרומות ומעשרות ויפדה מעשר שני.
- (3) אם לא הוציאם לפני המירוח, וכגון שקנה פירות שהם כבר אחר המירוח אבל עודם בטבלם - יכול לתקנם באחת משתי הדרכים הללו: (א) יוציאם בטבלם אל מחוץ לירושלים, ושם יפריש מהם תרומות ומעשרות ויפדה מעשר שני. (ב) יטמא את הפירות בירושלים בעודם בטבלם, ולאחר מכן יפריש תרומות ומעשרות ויפדה את המעשר השני.
- (4) אם הפריש מעשר שני בטהרה בירושלים והוא מעורב בתוך החולין באופן שאינו יכול לזהות את המעשר ולהפרידו - נאסרה כל התערובת, ולכן יניח את כולה שתירקב; ואם המעשר השני אינו מעורב בפירות יניח אותו לבדו להירקב; אבל במקרים אלו יכול הוא להישאל על הפרשתו, ולאחר מכן יטמא את הפירות בטבלם, יפריש תרומות ומעשרות ויפדה את המעשר השני.

